

מצוות התלויות בארץ מאז ועד עתה – כלאים מפרי עטו של הרב מרדכי זמיר

מהפרד והבקיה ועד המולטי פרי (הרב בוסתן)

מה נשתנה במצוות התלויות בארץ מראשית ההתיישבות ועד הנה ?

והפעם נתמקד באיסור כלאים.

בתורה נאסרו שלושה סוגי כלאים :

1. כלאי בגדים - שעטנו צמר ופשתים יחדיו.
2. כלאי בהמה - הרבעת בעלי חיים שונים.
3. כלאי צמחים - (א) כלאי הכרם (ב) כלאי זרעים (ג) הרכבת אילנות שונים

כלאי זרעים והרכבת אילנות

עם ראשית התחדשות ההתיישבות היהודית בארץ ישראל הפכו שאלות כלאים שהיו בגולה עניין תאורטי בלבד לאקטואליות, והיה צורך בפתרון הלכה למעשה.

למשל, החקלאים עמדו בפני בעיית גידול הבקיה. בגידול הבקיה לייבושה כשחת למזון לבהמות נהוג להוסיף בזריעה זרעים של שיבולת שועל כגידול התומך בהקמת הבקיה ומונע רביצתה, ומקל בכך על קצירת הירק. דבר זה אסור בהלכה מדין כלאי זרעים.

בעיה זו נפתרה בשני שלבים : הראשון זמני והשני סופי. בשלב הראשון השתמשו בשיבולת שועל מהזן סאיה השייכת למין אחר מאשר זני השיבולת המקובלים, וגרגריה אינם ראויים למאכל אדם כלל, ומהווים מאכל בהמה בלבד שאין בהם איסור כלאיים. בשלב השני, התחילו להשתמש בכלי קצירה חדש - מכסחת הירק המסוגלת לקצור את הבקיה גם אם הוא רבוץ. מכסחת הירק שהובאה מחו"ל נוסתה בארץ לראשונה למטרה זו לשם מניעת איסור כלאיים, ואחריה הובאו מחו"ל דגמים נוספים שהפכו לכלי הקציר המקובלים כיום. יוצא שהלחץ לפתרון בעיה הלכתית זרז את הקדמה החקלאית, כשם שבעיית החליבה בשבת זרזה את הכנסת מכוונות החליבה החשמליות הפועלות ע"י שעון שבת ומנגנוני היתר גרמא לשבת, וכשם שבעיית הסעת החלב למחלבה בשבת זרזה את הכנסת מיכלי הקרור האישיים לכל משק במקום המחלבה המרכזית המסורתית. במילים אחרות, הקידמה יצרה בעיה הלכתית חדשה והקידמה המתקדמת יותר פתרה אותה ע"י ביטול הבעיה. ומכאן לכלאים באילנות. האיסור הוא בהרכבת חלק כל שהוא של אילן באילן ממין אחר.

הרב הלוי כתב בספרו "מקור חיים השלם" בהלכות כלאים : "אסור לקיים המורכב כלאים ורבתה המבוכה בהלכה זו וקיומה מטיל בספק כל קיום המשק החקלאי של עצי הפרי שכמעט כולו מורכב".

אומנם, לכל הדעות, הפירות של עצי הכלאים מותרים באכילה ובהנאה והדבר דומה מאוד לכלאי בהמה. במקורות היהדות הרבעת סוס ואתון או חמור וסוסה אסורה מן התורה ככל הרבעת כלאים, אך מותר לקיים ולגדל בדיעבד מה שנוול מהרבעה זו. לפיכך, גם יהודים השתמשו בפרדות כאשר הוריהם הורבעו ע"י גויים (ורק לפני כ- 35 שנים נמנו בישראל כ- 9000 פרדות מתוך 5 מיליון שהיו בכל העולם כולו).

אך מה עושים לכתחילה כדי לקיים מטעים עפ"י ההלכה? השאלה העיקרית היא מהו מין במינו לעניין כלאים בזרעים ובאילנות?

הגדרת המין בצמחים אינה זו שבסיסטמטיקה הבוטנית. ההלכה אינה נותנת מערכת סימנים מסוימת ואחידה לקביעת המין או הגבול בין המינים בכל מקרה פרטי.

נראה, כי חכמי המשנה והתלמוד נוסף על מסורות שהיו בידם, קבעו את המין עפ"י מכלול תכונות הצמחים, כגון נוף הצמח, ותוך התחשבות מיוחדת בהיות הפירות ראויים לאכילה או לאו ובטעמים.

אולם, כיצד ננהג בפרות חדשים שאינם מוכרים?

נעזר אולי בפסיקת הרמב"ם בהל' כלאים פרק ג' תחילה, בהלכה א' מביא מבוא כללי: "יש מינין בזרעים שיהיה המין האחד נפרד לצורות הרבה מפני שינוי המקומות והעבודה שעובדין הארץ עד שיראה כשני מינין, ואף על פי שאין דומין זה לזה, הואיל ומין אחד אינם כלאים זה בזה".

וממשיך הרמב"ם בהלכה ד' בדין האילנות: "וכן באילן שיש שני מינים שדומים זה לזה בעלין או בפרות, הועיל והם שני מינים הרי אלו כלאים. כיצד? התפוח עם החזרד והפרסקין עם השקדים והשיזין (שיזין תרבותי) עם הרימון (שיזין מצוי בר) אף על פי שדומין זה לזה הרי הם כלאים זה בזה. אבל האגסים עם הקרוסטמלין (אגס תרבותי מזון משובח) והפרישים (חבושים) עם העוזרדים (עוזרד קוצני) אינם כלאים זה בזה".

ומוסיף הרמב"ם בהלכה ה': "וכן אם יש זרעים ואילנות אחרים, אף על פי שהם שני מינים בטבעם הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גונון ממין אחד, לא חששו להן לכלאים זה עם זה שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין".

גם כאן ההגדרות אינן חד משמעיות ותמיד יכולים להתווכח בדבר שיש בו משום הליכה אחר מראית העין.

פתרון:

בכל זאת בעיית ההרכבות במטעים נפתרה בצורה מתקבלת על דעתם של חכמים ברוב רובם של האילנות אם פעם תמיד הרכיבו את האפרסק על כנת השקד, דבר שמפורש במשנה שאסור, הרי שמזמן עברו להרכיבו על כנות אפרסק שונות שיובאו מחו"ל. וכן בשיזין היפני ובעוד פרות שמשתמשים בכנות בר מאותו המין.

יש עדיין בעיה עם האגס שמגודל גם היום על כנות החבוש דבר שכנראה אסור, בכדי להשיג יבול מוקדם.

אך נעשים נסיונות רבים להקדים את היבול גם על כנות אגס שונות בעזרת טיפולים מיוחדים.

בכל מקרה, ברוב המטעים בימינו, או שההרכבה מותרת לכתחילה כי זה מין במינו, או שהיא ספק מותרת ובאם נעשתה על ידי גוי או אף ידי יהודי, בדיעבד, לא רק שהפירות מותרים אלא שכנראה גם מותר לנטוע ולקיים את העצים בכדי להתפרנס מהם.

מסקנה: מטעי ארץ ישראל כשרים וטהורים הם. רובם לכתחילה, ומיעוטם בדיעבד.

ולכולי עלמא הפירות מותרים באכילה לכתחילה.

נספח מעשי

הנחיות הלכתיות למשתלה בשדה יעקב

משתלת עצהשדה בשדה יעקב (לשעבר שדשא – רב בוסתן) עוסקת בגידול ובמכירת עצי פרי בוגרים, משולבי זנים במיכל גידול אחד.

א. אין איסור כלאים באילנות אלא רק בהרכבה, לפיכך אפשר לגדל מיני עצים שונים במיכל אחד.
ב. הרכבות בהדרים 1. מותר להרכיב פרי מזן אחד על זן שני מאותו המין, כגון: תפוז שמוטי על כנה של ולנסיה או ושינגטון, וכן כל אחד ואחד מהם על חושחש שאף הוא מין תפוז. 2. אבל אתרוג, לימון, תפוז אשכולית יש להסתפק בהם אם הם מין אחד או שני מינים. הרב קוק נוטה לומר שתפוז ואשכוליות הם שני מינים. ואילו ה"חזון איש" כתב שיש להסתפק אם הם מין אחד. 3. אין להרכיב בברור מין שאינו במינו כמו תפוז בשקד או תפוז בעץ סרק (שבד"כ אינם נקלטים).

ג. הרכבות בנשירים, טרופיים וסוב טרופיים

אין להרכיב אפרסק בשקד, אגס בחבוש, או חבוש על כנה של אגס, תפוח או שסק, או שסק על חבוש אעפ"י שכולם ממשפחת הורדניים.
מותר להרכיב תפוח בתפוח או אפרסק על אפרסק מפני שהם מין במינו, אף שהם מזנים שונים הרחוקים זה מזה בתכונותיהם.

כמו כן, מותר להרכיב תאנה לבנה, תאנה אדומה ותאנה בכירה אם באותו עץ או בעצים שונים משולבים ומחוברים.

ד. הרכבות בעצי סרק ושיחי נוי.

מותר להרכיב על עץ סרק אף באינו מינו, כי כל עצי הסרק ושיחי הנוי נחשבים כדיון זה במין אחד. אך אסור להרכיב כל עצי הפרי על עצי סרק.

יש המתירים הרכבת "אלה אמיתית" על "אלה אטלנטית" מספק (פיסטוק).

ה. ערלה

אכילת הפירות מותרת בכל מקרה באם העצים הם בני שלוש שנים או יותר שאין בהם חשש ערלה.

הרב מרדכי זמיר